

Рибакова О. В.,

викладач кафедри методики та практики викладання іноземної мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ В УТІЛЕННІ СТРАТЕГІЇ НЕЗГОДИ В НЕКОНФЛІКТНИХ ІНТЕРАКЦІЙНИХ АКТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)

Анотація. У статті представлені результати аналізу впливу невербальних засобів комунікації на вираження стратегії незгоди. У неконфліктних інтеракційних актах уживаються кінесичні, проксемічні та просодичні засоби невербальної комунікації, які використовуються як окремо від вербального ходу, так і супроводжують його. Невербальні засоби підсилюють вираження незгоди та надають вербальному висловленню різноманітного емоційного забарвлення. У багатьох випадках невербальні засоби розкривають реальний зміст висловлення незгоди, надаючи йому іншого значення.

Ключові слова: гендер, інтеракційний акт, невербальні засоби комунікації, неконфліктна ситуація, стратегія незгоди.

У статті представлені результати аналізу особливостей уживання невербальних засобів комунікації під час реалізації комунікативної стратегії незгоди в гендерних комунікативних обмінах при неконфліктних стосунках між комунікантами.

Мета статті полягає у виявленні й описі впливу невербальних засобів комунікації на вираження стратегії незгоди в неконфліктних інтеракційних актах незгоди в англomовному кінодискурсі.

Об'єктом дослідження є інтеракційні акти (далі – ІА), які містять невербальні комунікативні засоби, а предметом – взаємодія невербальних засобів комунікації з вербальним вираженням незгоди.

Актуальність цього дослідження визначається необхідністю вивчення конфронтаційних комунікативних стратегій із метою гармонізації процесу комунікації.

Новизна статті зумовлюється вивченням реалізації стратегії незгоди з урахуванням усіх контекстуальних параметрів інтеракційних актів, що втілюються як вербально, так і невербально.

Матеріалом статті слугують 2985 ІА незгоди (1800 гендерно гетерогенних та 1185 гендерно гомогенних), вилучених із 25 англomовних ігрових телесеріалів та кінофільмів, які моделюють усну неофіційну комунікацію.

Методологічну основу дослідження складає інтеракційна модель комунікації, яка є співзвучною діяльнісному стилю мислення (Л. Віттенштейн, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, У. Еко, У. Матурана і Ф. Варела, М. Фуко), у рамках якого комунікація тлумачиться як ситуативно зумовлена інтерактивна мовленнєво-розумова діяльність, метою якої є взаємна орієнтація в життєвому просторі на підставі наділення мовної форми семіотичною значущістю [2; с. 12].

Комунікативну стратегію тлумачимо як комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань; оцінювання наміру для досягнення бажаних соціально значу-

щих цілей спілкування в конкретний момент; реалізацію наміру вербальними засобами й осмислення цієї реалізації всіма суб'єктами комунікативної діяльності [5; с. 107].

Комунікативна стратегія незгоди є інтерактивною реалізацією комунікативного наміру мовця висловити відмінність думки стосовно певної сутності, властивості, дії чи ситуації на основі спільного суспільного досвіду й індивідуальних потреб учасників комунікації.

Одиницею аналізу комунікативної стратегії незгоди є інтеракційний акт, який традиційно визначають як мінімальну дискретну одиницю комунікативної поведінки (як мовленнєвої, так і немовленнєвої), яка просуває спілкування до досягнення комунікативних цілей [6; с. 6]. Інтеракційні акти можуть відбуватися в конфліктних та неконфліктних відносинах між комунікантами. Поняття *конфліктності / неконфліктності* інтеракційного акту розмежовуємо з поняттям *згоди / незгоди*. Конфліктність характеризує психологічний стан комунікантів, пов'язаний з усвідомленням *несумісності інтересів*, а значить – мотивів і цілей діяльності, як комунікативної, так і ширше – соціальної, що призводить до ворожого ставлення один до одного. Незгода пов'язана лише з розбіжністю думок стосовно певних фактів, дій чи ситуації в цілому й не обов'язково передбачає несумісність інтересів і ворожість.

Отже, неконфліктні ІА незгоди мають місце, коли відсутній ворожий настрій комунікантів стосовно один одного, що відображається у виборі як вербальних, так і невербальних засобів комунікації.

За даними нашого дослідження, у неконфліктних ІА незгоди всі засоби невербальної комунікації взаємодіють між собою, що детальніше демонструє настрій комунікантів та їхнє ставлення до об'єкта незгоди. До невербальних компонентів комунікації відносимо набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативної значущості в процесі спілкування [4; с. 14]. У неконфліктних ІА простежується використання кінесичних, просодичних та проксемічних засобів невербальної комунікації.

1. Кінесичні засоби є найбільш поширеними в невербальній комунікації. Вони використовуються в 95,5% неконфліктних ІА незгоди (від загальної кількості ІА незгоди, де відносини між комунікантами є неконфліктними). Кінесичні засоби комунікації включають:

– *міміку* комуніканта (95,8%), яка демонструє емоційний стан комуніканта під час висловлення незгоди. Міміка може бути статичною чи динамічною. Динамічна міміка показує реальне ставлення комуніканта до ситуації комунікації, його переживання та настрої. Наприклад, гнів супроводжується по-

явою вертикальних складок на лобі, зведенням брів до перенісся; здивування – розширеними очима й іноді усмішкою на обличчі. Статична міміка виражається в замиранні комуніканта на декілька секунд та в незмінному виразі обличчя;

– жестикуляцію (78,9%), імпульсивність якої залежить від емоційності комуніканта в момент вираження незгоди та реакції на попередню репліку співрозмовника;

– *тильний контакт очима* (4,7%), що свідчить про намагання комуніканта ретельно розібратись у комунікативній ситуації, зробити висновки та висловити свою думку. Контакт очима проявляється в довгому погляді співрозмовників один на одного, що часто вказує на здивування одного з них.

2. *Просодичні чинники* невербальної комунікації мають місце в 52,8% неконфліктних ІА незгоди. У багатьох випадках саме просодичні засоби невербальної комунікації розкривають зміст висловлення. Просодичні чинники включають:

– *підвищення голосу* (46%), що часто супроводжується різким тоном. В ІА незгоди спостерігається більше різноманіття тонових патернів (29,5%), ніж у конфліктних ІА, що необхідно для передачі здивування, іронічної чи жартівливої тональності висловлення; це є наслідком відсутності агресії між комунікантами під час розгортання ІА незгоди.

– *прискорення темпу мовлення* (25,7%) є наслідком того, що комунікант намагається якнайшвидше донести свою точку зору до співрозмовника, ніби боячись, що його перервуть. Подібні репліки найчастіше складаються з декількох речень та мають пояснювальний зміст.

3. *Проксемічні засоби* невербальної комунікації трапляються в 21,6% ІА та можуть проявлятися у двох варіаціях:

– *супроводжувальні проксемічні ходи* реалізуються через наближення чи віддалення комуніканта до / від співрозмовника під час висловлення власної думки;

– *самостійні проксемічні ходи* слідує за вербальними ходами й не залежать від них. Такий хід може заповнювати паузу в мовленні чи бути завершальним в ІА, коли один із комунікантів залишає зону комунікації, не дочекавшись відповіді співрозмовника. Наприклад, у нижченаведеному ІА останній комунікативний хід є проксемічним невербальним ходом.

Chandler: “So what are you gonna do?”

Ross: “What can I do? One person wants to break-up, you break-up”.

Chandler: “Hey, no way! Come on, this is you guys, call her and work it out.”

Ross: “Oh come on, we just had this huge fight, all right, don't I have to wait a while?”

Chandler: “Hey, this isn't like swimming after you eat, pick up the phone!!”

[Ross goes to call her] (Friends, Season 3, Episode 15)

ІА відбувається в гендерно гомогенній парі між двома друзями та складається з чотирьох вербальних і одного невербального ходу. Росс посварився зі своєю дівчиною, його друг Чендлер наполягає на тому, щоб він терміново зателефонував дівчині для того, щоб нормалізувати їхні стосунки. Останній невербальний хід є проявом згоди Росса з його другом. Він змінює свою точку зору та вирішує вчинити так, як йому радить друг. Росс збільшує дистанцію між собою та співрозмовником, покидаючи зону комунікації для того, щоб зателефонувати своїй дівчині.

У неконфліктних ІА невербальні засоби комунікації допомагають зрозуміти рівень емоційності сприйняття комунікантами ситуації комунікації. Про це свідчить тон голосу, який

може мати іронічне забарвлення, бути спокійним або підвищеним та різким. Наприклад:

Amy: “This, might be my one chance to have a child, Rachel. I mean, you know that I have been so busy focussing on my career...”

Rachel: [cutting in] “What? What career???”

Amy: “Erm... I'm a decorator???”

Rachel: [sarcastic] “You decorate dad's office and now you're a decorator? Ok! I went to the Zoo yesterday... now I'm a koala bear!” (Friends, Season 9, Episode 8)

Наведений ІА, який відбувається в гендерно гомогенній парі, між двома сестрами, демонструє вираження незгоди через сарказм. Емі вважає себе дизайнером. Її сестра Рейчел іншої думки: вона саркастично порівнює дизайнерський досвід Емі, набутий у процесі оформлення кабінету батька, з досвідом із життя коали, набутим під час відвідин зоопарку. Незгода висловлюється саркастичним тоном, що не залишає сумнівів у ставленні суб'єкта незгоди до ситуації.

У деяких ІА невербальні засоби комунікації дозволяють нам зрозуміти реальний зміст висловлення.

Debbie: “I told you the pediatrician didn't know what he was talking about.”

Pete: “Oh, come on. You can't blame it on our doctor. Ear infections are common in little kids.”

Debbie: “Not in kids over six years old. We're going to the Eastern doctor.”

Pete: “If she's in this much pain, we should call a real doctor.”

Debbie: “Are you kidding right now?”

Pete: “Okay.” (This is 40)

Цей ІА відбувається між дружиною та чоловіком. Деббі вважає, що хвору дитину треба вести до лікаря, а не до реального лікаря. Піт проти такого лікування та просить дружину змінити свою точку зору. Наприкінці ІА чоловік вербально погоджується з дружиною, але невербальна поведінка свідчить про інше. Він говорить різким підвищеним тоном, міміка динамічна, присутні складки на лобі, очі він відводить убік. Піт погоджується з дружиною лише для того, щоб не довести ІА до конфлікту.

Невербальні засоби комунікації є також одним із гендерно залежних чинників, які впливають на вираження незгоди. Згідно з кількісними показниками в *гендерно гетерогенних парах чоловіки* використовують кінесичні засоби комунікації в 90,6% (870), просодичні – у 71,9% (691), проксемічні – у 26,6% (254). *Жінки* використовують кінесичні засоби в 100% ІА (840), просодичні – у 59,1% (496), а проксемічні – у 19,6% (165).

У *гендерно гомогенних ІА чоловіки* використовують кінесичні засоби комунікації в 92,3% (526), просодичні засоби трапляються в 39,5% (225), проксемічні – у 23,5% (134). *Жінки* використовують кінесичні засоби комунікації в 100% (615), просодичні засоби – у 80,5% (495), проксемічні – у 15% (92).

При порівнянні кількісних показників використання невербальних засобів комунікації жінками та чоловіками бачимо, що в гендерно гетерогенних ІА кінесичні засоби комунікації використовуються більше жінками (100% проти 90,6%). Просодичні та проксемічні засоби застосовуються частіше чоловіками, ніж жінками (71,9% проти 59,1% та 26,6% проти 19,6%). У гендерно гомогенних ІА кінесичні засоби комунікації більше притаманні жінкам (100% проти 92,3%). Просодичні засоби також трапляються більше в жінок, ніж у чоловіків (80,5% проти 39,5%); лише застосування проксемічних засобів серед чоловіків є вищим (23,5% проти 15%).

Результати аналізу підтверджують висновки Г. Крейдліна про те, що в комунікативній поведінці жінок експресії та переживань більше, ніж у чоловіків [1; с. 32]. Дослідження також узгоджується з висновками Л. Солошук про те, що дискурсивна діяльність жінки є більш емоційно зарядженою, багатослівною та різноманітною у використанні вербальних і невербальних компонентів [4; с. 30]. Але отримані результати суперечать висновкам О. Попової про те, що жінки в комунікації використовують більш спокійні пози та жести, контролюють власну поведінку краще за чоловіків [3; с. 48].

Отже, результати аналізу невербальних засобів комунікації в ІА, де відносини між комунікантами є неконфліктними, свідчать, що найбільш поширеними невербальними компонентами комунікації є кінесичні засоби невербальної комунікації. У неконфліктній інтеракції вони надають вербальному висловленню різноманітного емоційного забарвлення (жарт, байдужість, гнів, симпатія тощо), на відміну від конфліктної інтеракції, де невербальні засоби частіше слугують для вираження ворожого ставлення комунікантів один до одного. Згідно з даними кількісного аналізу жінки є більш емоційними в гендерно гомогенному спілкуванні, а чоловіки – у гендерно гетерогенному, де емоційність посилюється використанням проксемічних та просодичних засобів невербальної комунікації. Під час неконфліктних відносин у спілкуванні з чоловіками жінки намагаються стримувати свої емоції, що не притаманно їм у гомогенному спілкуванні.

Перспективу дослідження вбачаємо в порівняльному аналізі впливу невербальних засобів комунікації на реалізацію стратегії незгоди в конфліктних та неконфліктних стосунках комунікантів.

Література:

1. Крейдлин Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации / Е. Крейдлин, Г. Крейдлин. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – 224 с.
2. Мартинюк А. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
3. Попова Е. Об особенностях речи мужчин и женщин / Е. Попова // Русская речь. – 2007. – № 3. – С. 40–49.
4. Солошук Л. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Солошук. – К., 2009. – 42 с.

5. Фролова І. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : [монографія] / І. Фролова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
6. Edmondson W. Spoken Discourse: A Model for Analysis / W. Edmondson. – London : Sage, 1981. – 217p.
7. Friends. Season 3. Transcript. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.livesina box.com/friends/season3.shtml>.
8. Friends. Season 9. Transcript. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.livesina box.com/friends/season9.shtml>.
9. This is 40. Transcript. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/This-is-40.html>.

Рыбакова Е. В. Роль невербальных средств коммуникации в воплощении стратегии несогласия в неконфликтных интеракционных актах (на материале англоязычного кинодискурса)

Аннотация. В статье представлены результаты анализа влияния невербальных средств коммуникации на выражение стратегии несогласия. В неконфликтных интеракционных актах встречаются кинесические, проксемические и просодические средства невербальной коммуникации, которые используются как отдельно от вербального хода, так и сопровождают его. Невербальные средства коммуникации усиливают выражение несогласия и передают эмоциональный окрас вербальному высказыванию. Во многих случаях невербальные средства раскрывают реальный смысл высказывания, придавая ему новое значение.

Ключевые слова: гендер, интеракционный акт, невербальные средства коммуникации, неконфликтная ситуация, стратегия несогласия.

Rybakova O. The role of non-verbal means of communication in implementing the strategy of disagreement in non-conflict interactive acts (based on the English cinema discourse)

Summary. The article presents the results of analysis of the impact of non-verbal communication on the implementation of the disagreement strategy. In non-conflict interactive acts of disagreement kinesic, prosodic and proxemic means of nonverbal communication are used. They may be used separately from the speaker's verbal dissent, but also they can accompany it. Non-verbal means of communication reinforce the implementation of disagreement and give the emotional coloring to the verbal expression. Also non-verbal means can reveal the real mean of the expression and give it a new sense.

Key words: gender, interactive act, non-conflictive situation, non-verbal means of communication, strategy of disagreement.